

ATATÜRK'ÜN SAMSUN'A ÇIKIŞININ 80. YILDÖNÜMÜNDE SAMSUN ATLI ATATÜRK ANITI

KIVANÇ OSMA*

İçinde bulunduğumuz 1999 yılı, Atatürk'ün Samsun'a çıkışının sekseninci yıldır. Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkarak Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır. Samsun halkı bu olayı ölümsüzleştirmek amacıyla, 1932 yılında bir anıt heykel yapmıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sürecinde güçlenen milliyetçilik duyguları, Cumhuriyet ideolojisinin de temel taşlarından biridir. Cumhuriyet felsefesi çağdaş bir ulusal devlet yaratma üzerine kurulmuştur. Bu hedef doğrultusunda ortaya konan hükümet programlarında kültür ve sanat geniş bir yer tutuyordu. Sanat devrimin geniş kitlelere yayılması, toplumun günlük yaşamına sokulması ve Türk toplumu için yeni bir kimlik olan ulusal bilincin yaratılmasına yönelik olarak kullanılacak eğitim araçlarından biri olarak görülüyordu. Kamuya açık alanlara dikilen anıt heykellerde bir bakıma bu düşüncenin uzantısıydı.

Anadolu Türk sanatında anıt heykel geleneği yoktur. Park ve meydanlar gibi kamuya açık mekanlarda anıt heykel uygulamalarıyla ilk kez Cumhuriyet döneminde karşılaşırız. Bu uygulama, heykel alanında atılmış önemli bir adımdır. Böylece, Türk toplumu heykelle yüz yüze geliyor ve heykel kavramı, anıt heykellerle de olsa toplumun dağarcığına giriyordu. Cumhuriyet dönemi anıt heykelleri bir yandan modern şehircilik anlayışının bir gereği öte yandan devlet ideolojisinin sembolü idi. Seçilen sembol geçmişte kullanılmayan, üç boyutlu bir sanat dalıydı. Pek çok kültür ögesi gibi heykel, yeni ve modern olması dolayısıyla Cumhuriyet ideolojisi ile birebir örtüşüyordu. Erken Cumhuriyet dönemi anıt heykellerinin heykel sanatını topluma benimsetmekten önce yeni devletin siyasal gücünü ve varlığını görsel olarak sunmak, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve devrimleri ölümsüzleştirmek, ulusal bilinci güçlendirerek tüm bu değerleri gelecek kuşaklara taşımak gibi önemli bir işlevi vardı. Anıt heykellerin taşıdıkları bu işlevi yerine getirdiklerine

* Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

kuşku yok ki, toplum, üç boyutlu tasvire karşı geçmişteki tüm koşullanmışlığını bir yana iterek bu yeni sanat dalını tartışmasız benimsedi. Öncelikle Ankara ve İstanbul'da başlayan anıt heykel uygulamaları kısa sürede, neredeyse eş zamanlı olarak ülkenin dört bir yanına dağıldı.

Cumhuriyet Türkiye'sinde uygulanan ilk anıt heykeller, bu alanda deneyimli Türk heykeltıraş olmadığı ve teknik alt kadronun bulunmaması gerekçesiyle yabancı heykeltıraşlara sipariş edilmiştir. Ancak kısa bir zaman zarfında Türk heykeltıraşlar da anıt heykel alanında etkinlik göstermeye başlamışlardır.¹

Erken Cumhuriyet dönemi anıt heykellerinden bir bölümü Cumhuriyet kentlerini çağdaş kentlere dönüştürmek üzere tasarlanan park, meydan gibi kent mekanlarını süslerken bir kısmı (yine çevresinde bir meydan düzenlemesine gidilerek) tarihi önemi olan alanlara dikilmiştir. Samsun, Atlı Atatürk Anıtı'nın dikildiği alan da tarihi önem taşımaktadır.

Samsun Anıtı'nın açılış töreni 1932 yılında yapılmıştır. Ancak Samsun'a bir anıt yapurma düşüncesi sözkonusu tarihten dört yıl önce doğmuştur. Bir anıt heykelin yapımına karar verilip sipariş edilmesinden dikilmesine kadar geçen süre, fizikî ve ekonomik koşullara bağlı olarak uzayabilmektedir. Samsun Atlı Atatürk Anıtı'nın heykel kısmı, 1928 yılında Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel'e sipariş edilmiştir (Anonim 1981: 38). Ancak yapımı 1931 yılı sonlarına dek sürmüştür. Sanatçıyla 1928 yılında 37.000 dolara anlaşılmıştır (Zübeyiroğlu 1932b: 1). Sanatçının diğer çalışmalarında olduğu gibi (Krippel Türkiye'de, Samsun Anıtı dışında dört anıt heykel daha yapmıştır) Samsun Anıtı da Viyana'da tunca döküldükten sonra Samsun'a getirilmiştir (Astanapa 1993: 46). Doç Levalayın Kumpanyası Heykeli Hamburg'dan Samsun'a kadar ücret almaksızın taşımıştır (Zübeyiroğlu 1932b: 2).

Anıt, döneminde Gazi Parkı, bugün Belediye Parkı olarak anılan alanda yer almaktadır. Atatürk Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak üzere 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmıştır. Samsun halkı, Atatürk'ü ve bu önemli olayı

¹ Ülkedeki ilk anıt heykel 1926 tarihli İstanbul'da Sarayburnu Parkı'na dikilen sivil giysili Atatürk Anıtıdır. Bu anıt Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel'e İstanbul Belediyesi tarafından sipariş edilmiştir (Muhiddin 1926: 1). Bir Türk heykeltıraş tarafından yapılan ilk anıt heykel ise Amasya'ya dikilmiş bunu Tekirdağ Atatürk Heykeli izlemiştir. 1929 tarihli bu anıt heykeller Kenan Yontunc tarafından yapılmıştır (Anonim 1929a: 1-2; Anonim 1929b: 1).

ölümsüzleştirmek amacıyla Atatürk'ün Samsun'a çıktığı noktada bir anıt heykel yapturmaya karar vermiştir (Zübeyiroğlu 1932b: 1). Heykelin dikildiği alan o yıllarda iskelenin hemen yanındaydı. Ancak aradan geçen zaman zarfında iskelenin doldurulması ile bugün daha içeride kalmıştır.

1930'lu yılların gazetecilerinden İbrahim Alaeddin'in (1933: 18) gezi notlarında heykelin sembolik anlamı ve bulunduğu mekâna ilişkin şu yorumlara rastlıyoruz:

"Bizim için Karadeniz'de Samsun'un ehemmiyeti Akdeniz'deki İzmir'in değeri derecesindedir denebilir. İstiklal tarihi Samsun'da başladı, İzmir'de tamam oldu. Türk inkılabının güneşi olan o altın başı Samsun'da Türkeline ve İzmir'de de cihana doğdu. Samsun'da çekilen kılıç kınına İzmir'de girmiştir..."

Samsun'da ilk görülecek en mühim eser Gazi'nin oraya ayak bastığı büyük günü hatırlatan abidedir. Bu abide Karadeniz'in en hırçın fırınlarından ilham almış gibi Gazi'nin Milli Mücadele başındaki kükreğini başarıyla ifade eder. Onun içinde bulunduğu park da Avrupa şehirlerindeki umumî bahçelerden farksızdır."

Bu alanın önceki metruk manzarasını tasvir eden İbrahim Alaeddin, yazısında anıtın bir de genel görünümüne yer vermiştir.

Anıt kaide ve heykel olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Fot. 1). Bronz heykel 4.75 metre kesme taş kaplama kaide ise 4.10 metre yüksekliğindedir. Kaidenin dört cephesinde sivri kemer biçiminde nişler oluşturulmuş ve bunlara bronz, kabartma levhalar monte edilmiştir. Bu levhalardan ikisinin üzerinde yazıt², diğer ikisinde ise figürlü tasvirler bulunmaktadır. Sağ yan yüzdeki kabartmada ortada Atatürk, mareşal üniformalı, vücudu cepheden, başı profilden, kol ve bacakları iki yana açık olarak gösterilmiştir. Atatürk'ün iki yanında yer alan ellerine, kollarına sarılmış, diz çökmüş figürler ise Türk halkını simgelemektedir (Fot. 2). Sol yan yüzdeki kabartmada ise halkın denizden sahile cephaneye taşınması tasvir edilmiştir. Bu sahne ile kurtuluş savaşı anlatılmak istenmiştir (Fot. 3). Kaidenin üzerinde şaha kalkmış bir at üzerinde Atatürk figürü yer almaktadır. Mareşal üniformalı Atatürk

² Ön cephe: Bu heykel, Samsun vilâyeti, halkı tarafından 29 Birinci Teşrin 1931 tarihinde dikildi.

Arka cephe: Vatanda Milli Mücadeleye başlamak için Gazi 19 Mayıs 335-1919 tarihinde Samsun'a çıktı.

sol eliyle belindeki kılıcın kınını sıkıca kavramış sağ eli kılıcı adeta çekmek üzere, kabzasından tutar pozisyonda betimlenmiştir. Kılıcın boyu çok uzundur. Dönemin Türk subaylarının kullandığı kılıç değildir.³ Şahlanmış bir at üzerinde hamle yapmaya hazır pozisyonu ile Atatürk'ün, Samsun Anıtı'nda, savaş yöneten kumandan olarak betimlendiği düşünülebilir.

Anıtın açılış töreninin I. İnönü Zaferi'nin yıl dönümü olan 10 Ocak günü yapılması düşünülmüş ancak bazı hazırlıkların yetişmemesi dolayısıyla 15 Ocak 1932 günü yapılmıştır (Anonim 1932b: 1). Tören saat 14.00'de Parti bandosunun İstiklâl Marşını çalmasıyla başlamıştır. Samsun valisi Selim Bey yaptığı konuşmanın ardından heykele sarılı olan bezi tutan kordelayı keserek heykelin açılışını yapmıştır. Valinin konuşmasını diğer konuşmalar izlemiştir; Samsun gazetesi başyazarı Ethem Veysi Bey, şehir adına Kefeli Muhittin, milletvekili Zübeyroğlu Fuat Bey, Maarif Müdürü Cemal Gültekin ve heykeltıraş Krippel birer konuşma yapmışlardır. Törene şehirdeki bütün yabancılar, konsoloslara, sınaî ve malî müessesesi mensupları, askerî kıtaat, jandarma, polis, belediye zabıtası, mektepler, esnaf cemiyetleri ile Samsun halkı ve civar kasabalardan gelen halk kaulmuştur. Konuşmaların ardından okullar ve askerî birliklerin geçitleri ile süren Samsun, Atlı Atatürk Anıtı açılış töreni vilayet meclis salonundaki kabul töreni ile son bulmuştur (Zübeyroğlu 1932a: 5; Zübeyroğlu 1932b: 2). Anıtın açılış dolayısıyla Atatürk'e çok sayıda saygı, şükran ifade eden telgraf çekilmiştir. Atatürk'ün cevabî telgrafı şöyledir:

"Muhterem Samsun halkının şahsıma karşı besledikleri asil duyguların kıymetli bir tezahürünü bildiren telgrafınızdan pek mütehassis oldum. Teşekkür, muhabbet ve selâmlarımın muhterem halka arzını rica ederim."

Reisicumhur Gazi M. Kemal (Anonim 1932a: 6).

Akşam saat dokuz buçukta Krippel ve Ekrem Rüştü Bey (Krippel'e çevirmenlik yapan kişi) şerefine bir ziyafet verilmiştir. Krippel burada heykelin yapımına ilişkin bilgiler veren ve katkısı bulunanlara teşekkür içeren bir konuşma yapmıştır (Anonim 1932a: 6). Samsun Atlı Atatürk Anıtı o günden sonra kentün simgesi haline gelmiştir.

³ Askerî giysilere ve aksesuarlara ilişkin bilgi Harbiye Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanı sayın Sadık Tekeli'den alınmıştır.

KAYNAKÇA

- 1929a "Bir Türk San'atkarının Muvaffakiyeti: Heykeltraş Kenan B. Gazimizin Mükemmel Bir Heykelini Yapıtı," *Cumhuriyet*, 14 Kanunuevel: 1.
- 192b "Tekirdağ'da Gazimizin Heykelleri Rekezildi." *Hakimiyeti Milliye*, 28 Kanunuevel: 1.
- 1932a "Gazi Hz.nin Samsundaki Heykeli: Heykeli Yapan M. Krippel Güzel ve Şayanı Dikkat İki Nutuk Söyledi." *Milliyet*, 21 Kanunusani: 1,6.
- 1932b "Gazi'nin 1919'da Anadolu'ya Çıktığı Yerde Dikilen Abide Emsalsiz bir Tezahürle Evvelki Gün Açıldı." *Hakimiyeti Milliye*, 17 İkinci Kanun: 1.
- 1981 "Samsun Onur Anıtı," *Samsun ve İlkadım*, 1: 37-39.
Samsun: 100. Yıl Kutlama Komitesi Yayını.
- Aslanapa, Oktay
- 1993 *Türkiye'de Avusturyalı Sanat Tarihçileri ve Sanatkarlar*.
İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İbrahim, Alaettin
- 1933 "Karadeniz Mektupları: Samsundan." *Yedigün*, 28, 20 Eylül: 9, 18.
- Muhiddin (İstanbul Şhremini)
- 1926 "İstanbul Halaskar Gazinin İlk Heykelini Diken Şehir Olmakla Meftehirdir." *Cumhuriyet*, 3 Teşrinievel: 1.
- Zübeyiroğlu, M. Fuat
- 1932a "Gazi Heykelinin Açılma Resmi: Resmi Küşat Nasıl Oldu ve Söylenen Nutuklar," *Hakimiyeti Milliye*, 26 İkinci Kanun: 5.
- 1932b Gazinin 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya Çıktığı Yerde," *Hakimiyeti Milliye*, 3 İkinci Kanun: 1-2.

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3